

*

J. Oltmer az osnabrücker egyetem migrációkutató intézetének munkatársa, a kérdéskör kiemelkedő ismerője. Itt ismertetett eszmefuttatása talán új kötettanulmányából való: *Globale Migration. Geschichte und Gegenwart* (München, 2016); munkásságát dicséri a téma tágabb kereteinek szentelt korábbi kézikönyv is: *Migration im 19. und 20. Jahrhundert. (Enzyklopädie deutscher Geschichte; Bd. 86)*, München, 2009.

Komáromi Sándor

Harc a történelmi emlékezetért a forradalom utáni Ukrajnában

Shevel, Oxana: The Battle for Historical Memory in Postrevolutionary Ukraine = Current History, Vol. 115, October 2016, Issue 783, 258–263. p.

A 2014-es Majdan téri EU-párti tüntetések Ukrajnában és nemzetközi körökben is nagy reményeket ébresztettek. Két és fél év telt el azóta, hogy Viktor Janukovics uralmát megdöntötték, a tüntetők számos célja azonban még mindig nem valósult meg. Haladást sikerült elérni a korrumpált politikusok bíróság elé állításában, illetve az igazságügyi reform és más intézkedések terén, amelyek az átláthatóságot és a hatalmon lévők elszámoltathatóságát biztosítják. Összességében azonban kiábrándítóak az eredmények, ami a korrupció felszámolását, a gazdaság talpra állítását és az európai integrációt illeti, mind az ukrán állampolgárok, mind a reformmozgalom külföldi támogatói szemében. Egy területen viszont egészen más ma a dolgok állása Ukrajnában, mint 2014 előtt: az emlékezetpolitika és a nemzeti identitáspolitika terén.

A forradalom utáni kormány erőteljes lépéseket tett, hogy határozottan kivezesse Ukrajnát az orosz befolyás alól. A 2015 májusában elfogadott, újraértelmezési törvénycsomag drasztikusan szakít a közös szovjet múlt korábbi értelmezési kereteivel és értékelésével, és igyekszik áthangolni a történelmi emlékezetet. Az azonban, hogy ezek az új politikai intézkedések mennyire „európaiak” és hogy a kormány kezdemé-

nyezései mennyire lesznek elfogadottak az ukrán közvélemény szemében, még nyitott kérdés.

A Majdan téri események utáni Ukrajnában hirtelen változott meg a közhangulat, ami arra engedett következtetni, hogy gyorsan megsziárdult az emberekben az ukrán nemzeti identitás. Az Oroszország és a Nyugat közötti habozás felszámolását ironikus módon maga Oroszország segítette elő azzal, hogy 2014 márciusában annektálta a Krím-félszigetet, valamint kirobbantotta és támogatta a szeparatista felkelést Kelet-Ukrajnában. Ezek az események még az egyébként oroszajkú déli és keleti régiókban is lelohasztották az oroszok iránti lelkesedést. Választás elé kerülvén, ti. hogy Ukrajna az Európai Unió vagy a Moszkva által irányított Vámunió tagja legyen-e inkább, az ukrán közvélemény egyértelműen az EU irányába hajlott. Egy 2016 májusában készült közvélemény-kutatás szerint az ukrán lakosság 49 százaléka favorizálta az uniós tagságot és csak 16 százalék a Vámuniót.

A Krím bekebelezése óta Oroszországgal és annak vezető szerepével kapcsolatban is sokkal negatívabb lett az ukrán közhangulat. A 2014. februártól 2015. májusig tartó időszakban 78 százalékról 30 százalékra esett vissza az Oroszországról pozitívan gondolkodók aránya, és az oroszajkú keleti és déli régiókban is ez volt a helyzet. Ezzel összhangban az Ukrajna függetlenségét támogatók száma is folyamatosan emelkedik: 2016. augusztusban az össznépességet tekintve 87 százalék szavazott volna a függetlenségre, szemben a 2011-ben mért 67 százalékkal. A regionális különbségek azért nem tűntek el teljesen: keleten még mindig nagyobb az Oroszország vezette Vámunió támogatottsága, mint az uniós tagságé, és a szovjet múlt megítélését illetően is jelentősen eltérnek az egyes régiók.

Viktor Juscsenko 2005-2010-es elnöki mandátuma idején azért harcolt, hogy az 1932-33-as tömeges éhínséget, amely több milliő ukrán áldozatot követelt, Sztálin által irányított népirtásnak minősítsék. 2015 szeptemberére már 81 százalék vélte úgy, hogy ezt Sztálin rendezte így, bár a keleti régiókban ez a szám csak 64 százalék volt, míg a nyugatiakban 98 százalék. Ukrajna szovjet államként való létezéséről szintén továbbra is megoszlanak a vélemények. Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság megalakulásáról mindenütt pozitívan vélekedtek, kivéve a

nyugati Galíciában és Volinban. Sztálint továbbra is jelentős kisebbség tartja „nagy vezetőnek”, keleten pedig a válaszdók többsége.

A dekomunizációs törvények által rehabilitált történelmi személyeknek – pl. a háborús ukrán nacionalista vezető, Stepan Bandera – továbbra is kedvezőtlen a megítélésük. Bandera személye mindig is vitatott volt Ukrajnában, és Oroszországban pedig gyűlölet övezte. 1941 júniusában, amikor a náci Németország megszállta az Szovjetuniót, Bandera támogatói kikiáltották az ukrán állam függetlenségét, és megígérték, hogy együttműködnek a náci Németországgal. Bandera követői közül sokan részt vettek a zsidók és a lengyelek legyilkolásában, Németország veresége után pedig partizánháborút folytattak a szovjet erők ellen. A szovjet és az orosz közvélemény mindig is vérengző náci kollaboránsoknak tartotta Banderáékat. Ukrajnában itt is megmutatkozik a regionális polarizáció: nyugaton 76 százalék gondolkozik kedvezően Banderáról és társairól, míg keleten és délen csupán 8, illetve 15 százalék.

Az Ukrajna emlékezetpolitikájában történt változások, amelyek a 2015 tavaszán elfogadott dekomunizációs törvényekben is tükröződnek, több tényezőnek voltak betudhatóak. A 2014. októberi választások – Ukrajna SZU utáni történelmében először – nyugat- és piacgazdaság-párti többséget hoztak létre a Parlamentben. A közhangulat változása mellett a krími és a kelet-ukrajnai események is hozzájárultak ennek az eredménynek a megszületéséhez (a háború miatt 27 hagyományosan oroszbarát választóközvetben nem lehetett megtartani a szavazást). Ötpárti koalíció alakult, Petro Porosenko tömbjének vezetésével, és amikor a függetlenek csatlakozásával 302 főre duzzadt a többség, ez már elegendő volt az alkotmánymódosításhoz.

Így aztán 2015. április 9-n az ukrán parlament kényelmes többséggel megszavazta az Ukrán Nemzeti Emlékezés Intézet által kidolgozott négy dekomunizációs törvényt, melyek lényege a következő: 1. A kommunista és nemzeti szocialista rezsím elítélése és jelképeik betiltása 2. A 20. században az ukrán függetlenségért harcolók rehabilitálása 3. A nácik felett aratott győzelemről való megemlékezés 4. A kommunista önkényuralom elnyomó szerveinek archívumaihoz való hozzáférés (1917–1991). A törvényeket közéleti vagy parlamenti vita nélkül fogadták el. A törvénytervezet benyújtása után pár nappal már meg is

szavazták – éles ellentétben azzal, hogy hány hiábavaló kísérlet történt erre Juscsenko elnöksége alatt.

A náciizmus felett aratott győzelem emlékezetéről szóló törvény lecserélte a „Nagy Honvédő Háború” szovjet terminust a „II. világháború” kifejezésre, és az európai gyakorlatnak megfelelően május 8-át az emlékezés napjának nyilvánította. A törvénynek volt egy vitatott passzusa is a II. világháborús történelem meghamisítását illetően. Az önkényuralmak elítéléséről szóló törvény egyenlőségjelet tett a náciizmus és a kommunizmus közé, és előírta a szovjet jelképek és emlékművek eltávolítását, valamint a kommunista vagy szovjet vezetőkről elnevezett topográfia átkeresztelését. 2016. augusztusig 1200 Lenin-szobrot távolítottak el, és 987 települést és 26 közigazgatási körzetet kereszteltek át. A törvény megtiltotta a náci vagy kommunista propaganda terjesztését; az általuk elkövetett bűnök tagadása 5-10 év börtönbüntetést vonhatott maga után. A legvitatottabb törvény az ukrán függetlenségért harcolók elismerésére vonatkozó volt, amely leginkább a Bandera által vezetett Ukrán Nacionalisták Szervezete (OUN) és az Ukrán Felkelő Hadsereg (UPA) tagjait érintette, akik – bár valóban harcoltak a szabadságért – részt vettek a holokausztban és a lengyelek kiirtásában.

Alighogy elfogadták e törvényeket, számos oldalról érte őket kritika az orosz külügyminisztériumtól és az Ukrán Kommunista Párttól kezdve ukrán és nemzetközi jogi csoportokon át az ukrán tudósokkal és nyugati szakértőkkel bezárólag. Felrötták, hogy a törvények elfojtathatják a nyílt történelmi párbeszédet, a „történelem meghamisításáról” szóló passzus nyelvezete pedig éppenséggel a hírhedt orosz törvényeket idézi. Kiemelték a szabad véleménynyilvánítás és a tudományos kutatás jogának csorbulását, valamint azt, hogy háborús bűnösöket emeltek piedesztálra. A kritikusok arra is figyelmeztettek, hogy a törvények tovább mélyíthetik a belföldi törésvonalakat az ország déli és keleti részének elidegenítésével, mivel a legtöbb átnevezendő közterület ott helyezkedett el, és ott a legerősebb a nosztalgia a szovjet idők iránt.

Mostanra már érzékelhetővé váltak a törvények alkalmazásának egyes következményei. Először is eddig még nem súlyosbodott Ukrajna megosztottsága. Ez részben annak is köszönhető, hogy az átnevezendő közterületek az ország olyan részein találhatók, amelyeket jelenleg nem

a központi ukrán kormány ural (Krím, Donyeck, Luhanszk), tehát meg sem valósultak ezek az intézkedések. Másrészt úgy tűnik, hogy az emberek nem annyira ideológiai okokból ellenzik a dekomunizációs törvényeket, mint a vélt költségek miatt, mivel úgy érzik, hogy ettől nem lesz jobb a társadalmi-gazdasági helyzet. Ezért inkább a passzivitás a jellemző, mint az aktív ellenállás, és a legtöbb helyen eseménytelenül zajlott le a névcsere. Sőt pozitív hozadékként intenzívebb lett a nyilvános párbeszéd a kötelező helyi meghallgatások miatt. Volt azért néhány aggasztó fejlemény is. Cserkaszi városában 2016 májusában felvonulók kommunista vörös zászlót bontottak. A rendőrség bűnügyi nyomozást indított ellenük, márpedig ez az eljárás nem állná meg a helyét az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt. A Velencei Bizottság is úgy vélte, hogy a jelképek felmutatásáért még nem kellene, hogy börtönbüntetés járjon, illetve hogy a szabad véleménynyilvánítás és a gyülekezés joga sérülhet.

A törvények támogatói egyszerű biztonsági kérdésnek tekintik a dekomunizációt, és az Oroszország által támogatott szeparatisták elleni fegyveres harccal hozzák összefüggésbe. Arra persze nincs garancia, hogy a dekomunizáció alapvető változást hozna – pláne rövid távon – az emberek gondolkodásában azokban a régiókban, ahol a leginkább oroszpárti a lakosság. Sőt a törvények alkalmazása inkább gyengítheti Ukrajna szövetségi rendszerét, hiszen például a lengyelek ellen elkövetett tömeggyilkosságok végrehajtóinak felmagasztalása sérelmes Lengyelországra nézve. 2015 májusában összetűzésbe került Ukrajna és Lengyelország az OUN és az UPA megítélését illetően. Hogy a jövőben Lengyelország mennyire fogja támogatni Ukrajna küzdelmét Oroszországgal szemben, attól is függ, hogy a közös múltra való emlékezést milyen irányba tereli majd a két ország vezetése. Mindenesetre az nyilvánvaló, hogy a törvények a jelenlegi formájukban nem tudják felszámolni a kommunizmus örökségét, és nem illeszkednek az európai emlékezetpolitika normáiba sem. 2016 júliusa óta két módosító indítvány van függőben az ukrán parlament előtt: az egyik a háborús bűnöket elkövető függetlenségi harcosok megítélésére, a másik a kommunizmussal kapcsolatos tudományos kutatás büntetőjogi következményeire vonatkozik. Ha ezeket a módosításokat elfogadják, az már egy lépés lesz a jó irányba. A Majdan téri események és az orosz agresszió lehetővé tették, hogy megszilárduljon az ukrán nemzeti

identitás, és jelentős fordulat történjék az emlékezetpolitikában is. Ahhoz azonban, hogy Ukrajna kihasználja ezt a kedvező környezetet és valóban Európához közeledjen, az ukrán vezetésnek világosan kell látnia, hogy az „oroszlal” és a kommunizmussal való szakítást nem lehet a régi szovjet terminológiával véghez vinni.

Pethő-Szirmai Judit

Trump és az amerikai populizmus

Kazin, Michael: Trump and American Populism. Old Whine, New Bottles = Foreign Affairs, November/December 2016, 17-24. p.

Donald Trump első pillantásra nem olyan jelöltnek tűnik, aki hitelesen képviselhetné a populista hangokat. A cikk megjelenésekor még csak republikánus elnökjelölt Trump – aki ma már az USA elnöke – egy vagyont örökölt, számos ingatlana van, és gazdasággal kapcsolatos elképzelései szerint éppenséggel csökkentenék a hozzá hasonló tehető emberek adóját. Egy politikusnak azonban nem feltétlenül kell szerény körülmények között élnie ahhoz, hogy a szegényebb sorban tengődők panaszait a zászlajára tűzze, és elnyerje a támogatásukat. Trump sikerének titka, hogy több millió munkás- és középosztálybeli fehér amerikai dühére és elkeseredettségére tapintott rá jó érzékkel.

Trump nem az első olyan politikus, aki az elitet hibáztatja és a kisemberek érdekeit védelmezi. Az Egyesült Államokban két különböző, egymással gyakran versengő populista irányzat bukkant fel a történelem során: a „balos”, illetve a „jobbos” populizmus. Az első típusba tartozó populisták kizárólag felfelé rázzák az öklüket: haragszanak a vállalati elitre és az őket segítő kormánytagokra, akik szerintük elárulták azon állampolgárok érdekeit, akik a nemzet számára a legfontosabb munkát végzik. Ezen populisták osztályalapon határozzák meg az „emberek” fogalmát, és nem azonosítják magukat egyetlen faji vagy vallási csoporttal sem. Ők a „polgári nacionalizmus” egy formáját képviselik. Hisznek abban, hogy minden ember alapvetően egyenlő, és elidegeníthetetlen joga van az élethez, a szabadsághoz és a boldogsághoz, illetve hisznek a